

Ir. B.J. van der Vlies

Ik weet waar u woont. (II, slot)

Openbaring 2:13

Maar er is ook het microniveau. Ik denk aan soms kleine groepen jongeren die een hele wijk in de ban van hun straatterreur houden. Ik denk aan vuilspuiterij via internetsites, en allerlei provocaties. Aan godslasterlijk gedoe in de publieke ruimte. Zo is nog veel meer te noemen. Om het bij nog één voorbeeld te laten: het molesteren van hulpverleners en gezagsdragers die hun werk doen onder het publiek. Helaas moesten de media ook een incident van deze aard melden in Nunspeet (RD van 12 sept. 2011). Het gebeurt dus blijkbaar heel dichtbij. We zullen het er gauw over eens zijn: zaken waartegen krachtig moet worden opgetreden, waarbij we niet met de armen over elkaar kunnen blijven zitten. De sfeer van pappen en nathouden voorbij. De overheid en dus de politiek, moet daadkrachtig en gezaghebbend hiertegen optreden. En dat is nog een heel karwei! Daar moet politiek draagvlak voor worden verworven. En dat is lang niet altijd vanzelfsprekend! Gezag en moreel besef komen te voet, en gaan te paard. Met andere woorden, daar moet elke keer weer hard aan worden gewerkt. Ook hier past gebed om wijsheid en kracht. Voor de lokale overheden, voor het provinciale bestuur en de rijksoverheid.

De werkelijkheid waarin we leven op de keper beschouwend, moeten we met verdriet vaststellen in een onchristelijk land te leven. We moeten ons zelf niets wijsmaken, alle wereldverbeteraars ten spijt. En hoe dichter we bij de dag van de wederkomst komen, hoe meer deze dolgedraaide en doorgedraaide wereld de donkere trekken van het beest zal vertonen. Een beeld dat ons in het laatste Bijbelboek indringend wordt geschetst. Het zou dus heel gemakkelijk kunnen zijn dat we voor indringende consequenties komen te staan. Grenzen van en tussen leven en dood, achtere-loosheden rond huwelijk en gezin, het opgeven van een rustdag die de zondag als Dag des Heeren zo zegenrijk kan zijn, gelijkheidsideologie als juk waaronder alles en een ieder moet buigen, ongeremde, althans ongenormeerde seksualiteit, een verbod van rituele slacht. Komen een verbod van besnijdenis bij jongens en een kritiek op de "ongevraagde" doop van kleine kinderen ook nog aan de beurt? We zijn de verbazing toch zo langzamerhand echt voorbij? Neutraliteit kan noch mag men van een overheid verlangen, onpartijdigheid wél!

"Ik weet waar u woont." Een troostrijk woord van de Heere Zelf tot de christenen te Pergamum. Ze hadden het er bepaald niet gemakkelijk. De troon van de satan was er gevestigd. Dat tekende cultuur en geestelijk klimaat. Ongerechtigheid, ijdelheid, hoererij en afgoderij. Ze werden er vervolgd en met grote ketterijen bestreden. Ze worden in de brief aange- duid. Het moet er gespannen hebben, ze zullen er wel eens onder ont-

Inhoud

Meditatie 161

Ir. B.J. van der Vlies

Kohlbrugges Utrechtse jaren (V) 163

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Het christelijk geloof en de politiek (XII) 164

De christenen en Rome (I)

Dr. H. Klink, Hoornaar

Het gebeurde rond

Allerheiligen 167

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Persbericht: Debat godsdienstvrijheid aan banden 168

Een woord van Maarten Luther (1483 -1546)

Wij zijn van Christus, of wij nu sterven of leven, zoals ook Paulus dat zegt (Rom. 14: 8). En er overkomt ons iets heel genadigs wanneer wij in een oprecht geloof aan de Zoon van God ontslapen. Hier geldt werkelijk: "Uw barmhartigheid is beter dan het leven" (Psalm 63: 4).

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,
Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,
Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 24,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Opmerking:

Kohlbrugges Utrechtse jaren (V)

Huiselijke omstandigheden

Intussen had Kohlbrugges vrouw op 5 september 1832 het leven geschonken aan een tweede zoon, die Jacob genoemd werd. Met de gezondheid van de 24-jarige Cato ging het daarna steeds slechter. In de nacht van 11 op 12 februari 1833 overleed zij in haar woning aan de Plompstorengracht. Kohlbrugge zond dezelfde dag aan familie en vrienden een brief, waarin hij kennisgaf van haar overlijden: "Mijn dierbare en getrouwe Catharina, die steeds bekommerde en zichzelf altoos onwaardig achtende, die nederige dienstmaagd van onze lieve en getrouwe Heiland, is heden, de 12e dezer, 's morgens om drie uur met blijdschap en verheuging ingegaan in het paleis van onze Heere en Koning, in het paleis onzes Gods." Maandag 18 februari werd zij ter aarde besteld op de kort tevoren in gebruik genomen begraafplaats aan de Gansstraat. Willem de Clercq schreef in zijn Dagboek dat de mensen van de verstrooide oefening Kohlbrugge zeer behulpzaam waren geweest tijdens de ziekte van zijn vrouw. Bij haar begrafenis hadden drie hunner de slippen van het lijkkleed gedragen. Jongens in Utrecht hadden toen geroepen: "daar zijn ze, die dominees in de afgescheiden kerk moeten worden!"⁸.

Door alles wat Kohlbrugge de laatste tijd had meegemaakt had zijn gezondheid zeer geleden. Voor herstel schreven zijn artsen hem verandering van lucht voor en raadden hem een reis langs de Rijn aan. Nadat hij zijn jongste kind had uitbesteed, reisde Kohlbrugge met zijn driejarig zoontje Gerrit naar Ruhrort en later naar Elberfeld in het Wuppertal. Daar hield hij op woensdagavond 31 juli 1833 zijn bekende preek over Romeinen 7: 14. In januari 1834 keerde hij naar Utrecht terug. Nog een aantal maanden woonde hij in zijn huisje aan de Plompstorengracht. Maar in juli van dat jaar kocht hij met steun van de goudsmid J.D. Ludwig een huis aan de Zuilenstraat op de hoek van de Lange Nieuwstraat. Kohlbrugge woonde er van oktober 1834 tot september 1845, met zijn kinderen en zijn tweede vrouw. Op 31 oktober 1834 trad hij namelijk te Nijmegen in het huwelijk met Ursulina Philippina baronesse van Verschuer. Uit dit huwelijk werd op 27 juni 1836 een dochter geboren, die Anna werd genoemd.

In zijn woning aan de Zuilenstraat hield Kohlbrugge Bijbellezingen, die aanvankelijk veel belangstelling trokken. Een van de trouwe bezoekers was Jean Louis Bernhardt. Er waren echter ook mensen die alleen om de betoonde gastvrijheid deze samenkom-

sten bijwoonden. Nadat Kohlbrugge op aanraden van zijn vrouw het gulle onthaal had gestaakt, bleven velen weg!

Toen Kohlbrugge later een meer teruggetrokken leven leidde, wijdde hij zich aan de opvoeding van zijn kinderen. Hij leefde met hen mee en gaf hun zelf onderwijs, o.a. in de talen. Als huisvader was hij een voorbeeld, zoals Steven de Clercq tijdens een bezoek vaststelde. Zijn broer Willem noteerde in zijn Dagboek, dat wat Steven vertelde over Kohlbrugges attenties jegens huisgenoten en kinderen "treffend en diep beschamend" was. 's Ochtends las hij met zijn gezin bij voorkeur uit de Psalmen of de Profeten. Hij nam ook tijd voor studie, waarbij zijn belangstelling uitging naar zowel de letteren, als geschiedenis en kerkgeschiedenis, land- en volkenkunde.

Bijval en kritiek

Teleurstellend was dat Kohlbrugge, nadat hij aanvankelijk onder aanhangers van de gereformeerde leer bijval had geoogst, vanaf 1834 steeds meer kritiek en miskenning ondervond. Zoals al eerder aangestipt, had hij in Utrecht een kring van vrienden om zich verzameld, die in hem hun geestelijke leidsman zagen. Toen in maart 1833 zijn boek *Het lidmaatschap bij de Hervormde Gemeente* was verschenen, ontving hij uit die kring vele sympathiebetuigingen. Enkel schreven brieven aan de Utrechtse Hervormde kerkenraad, waarin zij protesteerden tegen de door hen verfoeide "onbijbelse, onchristelijke en onrechtvaardige" handelwijze jegens Kohlbrugge. Ook mr. Groen van Prinsterer en zijn vrouw vonden - blijkens een brief van mevrouw Groen aan Willem de Clercq - het Kohlbrugge aangedane onrecht "vreselijk en geheel die historie bedroevend". Maar anderzijds waren ze van mening dat Kohlbrugges verslag van zijn gesprekken met predikanten en ouderlingen van de Hersteld-lutherse gemeente zijn verdediging verzwakte. Veel opzien baarde het boek ook, doordat alle betrokkenen met naam en toenaam werden genoemd. De dominees werden erin "verschrikkelijk door hun eigen woorden en daden tentoongesteld", zoals Willem de Clercq in zijn Dagboek schreef. "Het is waarlijk erger dan een comédie".

Kohlbrugges in druk verschenen preek over Romeinen 7: 14, in 1833 te Elberfeld gehouden, maakte eveneens veel indruk, maar ontlokte tevens scherpe kritiek. Vooral Da Costa zette in een uitvoerige brief aan Kohlbrugge zijn ernstige bezwaren tegen diens opvat-

ting uiteen. Kohlbrugge reageerde in een brief die bijna zeven maal zo lang was⁹. Hun meningsverschil over de leer van de heiligmaking leidde tot een blijvende breuk tussen Kohlbrugge en Da Costa. Ook de meeste Reveilvrienden, onder wie Capadose, en anderen die voor Kohlbrugge partij gekozen hadden bij het onrecht dat hem door de Synode was aangedaan, keerden zich van hem af. Zij die met de Afscheiding meegingen en Kohlbrugge graag als predikant in hun midden hadden gehad, maakten zich van hem los, toen hij hun actie in 1835 duidelijk afwees.

Bij een deel van de studenten was Kohlbrugge nog steeds gehaat. Een aantal van hen was van plan hem bij de eerste de beste gelegenheid in de Oudegracht te werpen. De theologisch student Wouter Kraijenbelt,

die van 1832 tot 1835 in Utrecht studeerde, waarschuwde hem echter. Gedurende enige tijd vertoonde hij zich toen niet op straat.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Noten

- 8 Bedoeld zijn waarschijnlijk Ludwig, Schadee en Klijn, van wie alleen de laatstgenoemde predikant van afgescheiden gemeenten is geworden (in Kockengen, Middelburg en later in de U.S.A.). Ludwig en Schadee sloten zich niet bij de Afscheiding aan.
- 9 De twee brieven zijn later in druk verschenen onder de titel *Hoogst belangrijke briefwisseling tussen Dr.H.F. Kohlbrugge en Mr. I. da Costa*.

Het christelijk geloof en de politiek (XII)

De christenen en Rome (I)

Tweeërlei inschatting van het Romeinse rijk

Het is bekend dat Paulus enkele keren dankbaar gebruik gemaakt heeft van het feit dat hij Romeins burger was. Ook uit zijn brieven blijkt dat hij veel op gehad heeft met het Romeinse recht. In Romeinen 13 stelt hij dat men de Romeinse overheden moet eren – de overheid is er immers “u ten goede”. In de brief aan Timotheüs komen we de oproep tegen om voorbede te doen voor de overheden “opdat wij een rustig en stil leven zullen leiden, in alle godsvrucht en waardigheid.”

Dat de apostel aangesproken werd door het Romeinse recht zal degene die enigszins thuis is in de Romeinse rechtsgeschiedenis niet verbazen. Niet voor niets lieten de Romeinen zich voorstaan op hun uitgewogen rechtssysteem en zag Vergilius het als de roeping van Rome om gerechtigheid onder volkeren te brengen. Het feit dat het Romeinse recht tot op de dag van vandaag een belangrijk onderdeel is van de rechtenstudie op de universiteiten zegt genoeg over het belang ervan.

Toch horen we in het Nieuwe Testament ook andere geluiden. De christenen zijn in de apostolische en na-apostolische tijd meer dan eens in conflict geraakt met de Romeinse overheden. In de eerste Petrusbrief vinden we een echo van de spanningen die er waren. In de brief wordt Rome aangeduid als ‘Babylon’, de stad waar de boze regeert!

In dit en het volgende artikel willen we erbij stilstaan hoe het tot deze diametraal verschillende beoordelingen van het Romeinse Rijk in de vroeg-christelijke

gemeente heeft kunnen komen.

Allereerst wil ik ingaan op de redenen van de uitdrukkelijke waardering van de Romeinse overheid, die we in het NT vooral aantreffen bij Paulus en Lukas. We geven daarbij vooral aandacht aan de rechtsgeschiedenis van Rome, gedurende de laatste twee eeuwen voor Christus

De ‘norm’ voor het recht – Griekenland en Rome

Na de definitieve nederlaag van Carthago (146 voor Chr.) lag de weg voor Rome open voor een grote opmars op het wereldtoneel, vooral ook in oostelijke richting. In Griekenland en in grote gedeelten van Klein-Azië kreeg Rome het voor het zeggen. Meer dan ooit kwamen de Romeinen in aanraking met de Griekse cultuur.

Het hoogtepunt voor wat politiek en cultureel leven betreft had Griekenland beleefd in de 5^e en 4^e eeuw voor Christus, toen de stadsstaat Athene domineerde. In deze eeuwen vond in Athene een intensieve reflectie plaats over de staat en de oorsprong van de wetten. Dat geldt in het bijzonder voor Plato en Aristoteles, maar toch ook voor Xenophon, Thucydides en Herodotos. Voor Socrates, Plato en Aristoteles bestonden er twee bronnen van het recht: het recht zoals dat vorm gekregen had in de *polis*, de stadsstaat en het recht dat verankerd was in een goddelijke rechtsorde.

Voor Plato en Aristoteles waren beide bronnen nauw op elkaar betrokken. Het goddelijke recht, dat met de natuur gegeven is, is de norm voor de wetgeving in de *polis*. Het is het ongeschreven recht, waar-

mee de wetten die in de *polis* vigeren niet in tegenspraak mogen zijn. Het is niet onjuist als men stelt dat dit 'recht', dat Aristoteles in verband bracht met 'billijkheid' later 'natuurrecht' is gaan heten.

Bij de Romeinen kende men deze verankering van het recht in de natuur niet. Het ijkpunt voor de beoordeling van het vigerende recht lag voor de Romeinen in de eigen rechtstraditie, het gewoonterecht. In dit opzicht kan men Rome vergelijken met het huidige Groot-Brittannië. In het Verenigd Koninkrijk kent men geen grondwet, binnen de kaders waarvan de wetten die uitgevaardigd worden, moeten vallen en rechtspraak plaatsvindt. Rechtspraak en wetgeving worden er getoetst aan de bestaande rechtsorde, die tot stand kwam door jurisprudentie.

In Rome, waar men overigens wel een soort 'grondwet' had in de vorm van de 12 tafels van de wet, die vanaf omstreeks 451 voor Chr. op het forum te lezen waren, noemde men deze jurisprudentie de *mos majorum* (de gewoonte van de voorouders). Mario Pani, een kenner van de Romeinse wereld schrijft in een mooi boek (*Il costituzionalismo di Roma antica*, Rome, 2010) dat deze manier van omgaan met het recht al in de vroegste geschiedenis van Rome een feit is. De oorsprong ervan is en blijft gehuld in de oertijd van de stad, waarover weinig met zekerheid te zeggen valt.

De Republiek

Veel meer valt er te zeggen over de geschiedenis van de Romeinse Republiek (*res publica*). We willen dat in dit artikel niet doen, maar wijzen erop dat de staatkundige ontwikkelingen uitliepen op de volgende politieke constellatie: de macht berustte bij de *consuls*, de machtigste regeerders van Rome, die voor een bepaalde tijd gekozen werden door de senaat, bij de aristocraten die in de *senaat* samenkwamen en bij de *volkstribunen*. Zij werden gekozen door het volk, waardoor het politieke systeem ook een sterk democratisch element bevatte.

Daarnaast genoten de *auspices* (religieuzen die voortekenen waarnamen) en de *Pontifex maximus* (opperpriester) die verantwoordelijk was voor de staatscultus, voor het eeuwige (haard)vuur van de stad en voor een deel van de rechtspraak, groot aanzien. Zij konden genomen besluiten ongedaan maken. Dit gold ook voor de *censoren*, die toezagen op de zeden van de burgers en op de benoeming van senatoren. Al deze *checks and balances* maakten dat er sprake was van een evenwicht in de verdeling van de macht.

Deze staatsvorm wekte in de 2^e eeuw voor Chr. bewondering bij de Griekse historicus Polybios. Hij was ervan overtuigd dat de ideale staatsvorm zoals

die door Plato en Aristoteles omschreven werd in Rome te vinden was. Hij zag een sterk verband tussen de overwinningen van de Romeinse legioenen en het Romeinse politieke systeem. Voor hem had de Romeinse hegemonie iets providentieels: waren de Romeinen wellicht geroepen om de volkeren met hun recht in aanraking te brengen?

Cicero en Vergilius

Op hun beurt bewonderden de Romeinen de Grieken. We zagen dat deze speculatiever waren dan de Romeinen en dat sommigen van hen zich rekenschap hadden gegeven van de verankering van het recht in een goddelijke rechtsorde, die zich afspiegelt in de natuur. Plato en Aristoteles legden dus een expliciet verband tussen de wetgeving in de *polis* en de natuurlijke rechtsorde. Daarin namen zij afstand van de sofisten, die natuur en recht tegen elkaar uitspeelden. Ook de sofisten hechtten groot belang aan de natuur. Maar zij zagen er een afspiegeling in van het recht van de sterkste. Wetgeving in de *polis* is een puur menselijke bezigheid. Van een goddelijke norm was geen sprake. Van dit denken namen niet alleen Plato en Aristoteles afstand – ook de latere stoïcijnen en epiceureërs deden dat. Zij hielden vol dat zich in de natuur een rechtsorde weerspiegelt en dat deze overeenstemt met een zintuig voor goed en kwaad dat in ieder mens te vinden is (het geweten).

Deze stoïcijnse en Platoonse opvatting, die de Romeinen vanouds niet kenden, heeft in de late Republiek (1^e eeuw voor Chr.) evenals in de keizertijd veel invloed gehad. Het is vooral Cicero (106 - 43) geweest, die dit natuurrechtelijke denken verbond met de Romeinse rechtsopvatting. Cicero wees er uitdrukkelijk op dat, naast de *mos majorum*, het goddelijke recht de uiteindelijke norm vormt voor wetgeving en rechtspraak. Voor een juiste rechtspraak en wetgeving zijn daarom wijsheid en een zintuig voor wat goed en kwaad is van het grootste belang. Want de wijze is in staat iets van de goddelijke rechtsorde te zien. Hij kan ook een juiste inschatting maken van wat in een bepaalde situatie en rechtsorde opportuun is. Daar komt nog bij dat een wijs staatsman het welzijn van het volk voor ogen houdt en zich daardoor laat leiden.

Evenals voor Polybios was voor Cicero de Republiek, met haar gemengde staatsvorm de ideale staat. Hij bracht dit in zijn beroemde staatkundige geschriften (*De Republica* en *Leges*) die hij op het laatst van zijn leven schreef, sterk naar voren.

Cicero deed dat omdat de Republiek onder zware druk stond. Een van de redenen hiervoor lag in de

explosieve uitbreiding van het Rijk. De senaat was niet meer in staat om het Rijk adequaat te regeren. Daar kwam bij dat het vanaf het begin van de eerste eeuw voor Chr. in Italië onrustig was, niet in het minst vanwege sociale onvrede. Legeeraanvoerders grepen naar de macht. Een van de bekendste is Sulla (138 – 78), die een tijdlang als dictator regeerde. Ook na zijn dood bleef de situatie gespannen totdat in het midden van de 1^e eeuw voor Chr. Julius Caesar op het toneel verscheen en de macht naar zich toetrok.

Na Caesars gewelddadige dood in 42 voor Chr. koesterde Cicero nog even de hoop dat de oude toestand hersteld zou worden. Hij kon moeilijk inzien dat dit gezien de problemen waar Rome voor stond, bijna onmogelijk was. Het was Octavianus (63 voor Chr. – 14 na Chr.) de aangenomen zoon van Caesar en de latere keizer Augustus, die de orde herstelde. Hij zag in dat de oude republiek haar tijd gehad had. Tegelijk leerde hij van de fouten van Caesar, die de senaat in feite buiten spel had gezet. Octavianus deed dat niet. Hij herstelde de senaat, zag zichzelf als gekozen consul als ‘eerste onder zijns gelijken’, en legde er de nadruk op dat zijn bevoegdheden en zijn positie niet berustten op macht maar op persoonlijk gezag (*‘auctoritas’*) dat door de senaat erkend werd. Zo probeerde hij zoveel mogelijk te behouden van de gemengde staatsvorm, die door Cicero was aangeprezen.

Voor Augustus was het daarnaast van het grootste belang om de oude Romeinse deugden in ere te herstellen. Hij maakte daarbij dankbaar gebruik van de diensten van ondermeer Vergilius, die de oude Romeinse deugd van *pietas* en de roeping van Rome om gerechtigheid onder de volken te brengen in zijn monumentale dichtwerk de *Aeneas* naar voren liet komen. *Pietas* is de eerbied voor de vaders en vooral voor de Godheid. *Pietas* was een uitgesproken kenmerk van de goede Romein, die ontroerd kon raken als hij dacht aan de levensgewoonten en zeden van zijn vaders en aan de oorsprong en de roeping van Rome. Hij wenste niet liever dan aan die roeping gehoor te geven.

De ‘roeping’ van Rome: gerechtigheid

Het is van belang hier enigszins de nadruk op te leggen. Want in feite waren de geschriften van Cicero en van Vergilius óók bedoeld als een antwoord op een vraag die de Griek Carneades in het midden van de tweede eeuw voor Chr. midden in Rome brutaalweg naar voren had gebracht. In een redevoering die diepe indruk maakte, had hij de vraag neergelgd of Rome in zijn veroveringen niet gedreven werd door hebzucht en eigenbelang. De vraag heeft de gemoe-

deren decennia lang bezig houden.

In de *Aeneas* schilderde Vergilius Aeneas, de uit Troje afkomstige stamvader van de Romeinen als een moedige en vrome man, die de goden van de vaders overbrengt van het verwoeste Troje naar de oevers van de Tiber en hen daar vereerde. Daarbij springt naast de pietas één deugd in het oog: mededogen. Aeneas zelf kent de verschrikkingen van de oorlog (Troje werd verwoest) – hij weet wat het is om te lijden aan de geschiedenis. Dat maakt hem invoelend en sympathiek.

Dat Vergilius op deze ‘deugd’ van Aeneas de nadruk legde, past binnen een trend waarop al in de 19e eeuw de Franse schrijver M. Troplong gewezen heeft: Juist in de nadagen van de Romeinse republiek en in de eerste keizertijd, kwam er in de denkwijze van filosofen en staatsrechtsgeleerden een humanisering van het denken, die in de hand gewerkt was door de stoïcijnen, voor wie het duidelijk werd dat elk mens, slaaf of vrije, rijk of arm, een mens is en als zodanig een bepaalde waardigheid had.¹

In overeenstemming met deze tendens legde Cicero de nadruk op bepaalde rechten van de onderdanen, die onvervreemdbaar waren (een voorvorm van de rechten van de mens).

We komen tot een afronding: het is niet verwonderlijk dat Paulus ingenomen was met het Romeinse recht. In Romeinen 13 stelt hij dat de overheid er is “u ten goede” en 1 Timotheüs 2 beveelt hij de gemeente aan om voorbede te doen voor de hele overheid “opdat wij een stil en gerust leven leiden.” Het lijkt alsof in beide teksten de rechtstraditie waarin ook Cicero staat gelegitimeerd wordt. Schreef Cicero niet in zijn *Leges*: “Het staat met zekerheid vast dat tot het heil van de burgers, tot behoud van de staten en om het leven van de mensen rustig en gelukkig te maken, wetten gevonden zijn...”?

Paulus heeft zich thuisgevoeld in de hierboven geschetste rechtstraditie en riep de christenen op deze te respecteren. Geen wonder dat iemand als Calvijn ook in dit opzicht in het spoor ging van Paulus. Wie zijn boeken kent, weet dat hij grote waardering had voor Cicero en andere Romeinse rechtsgeleerden, met wie hij door zijn juridische opleiding in ondermeer Bourges van jongs af aan vertrouwd was.

Noot

- 1 Dit besef kwam sterk overeen met een overtuiging die in Israël sterk leefde en die heel duidelijk naar voren komt in de wijsheidsliteratuur. In Israël kende men de schepping van de mens naar Gods beeld. Dit beeldrager zijn van God, geldt voor alle mensen.

Het gebeurde rond Allerheiligen

Van de wat oudere orthodoxe protestantse christenen zijn er velen die 31 oktober in verband brengen met de Hervorming. Terecht. Nog altijd worden er op of rond die datum diensten en samenkomsten georganiseerd waarin wordt stil gestaan bij de Hervorming van de Kerk in West-Europa, zoals deze in de 16^e eeuw gestalte kreeg. De belangstelling voor zulke bijeenkomsten neemt overigens gedurig af. En de jongeren? Ik heb de indruk dat de heel veel jongeren in orthodoxe christelijke gemeenten hierdoor in het geheel niet meer worden aangesproken. Wanneer dit inderdaad zo is, is het een kwestie van tijd of 31 oktober zegt nagenoeg niemand meer iets en het gedenken van deze daden van God houdt op.

Overigens is er nog een andere datum die in het kader van de Kerkhervorming ook het noemen waard is. Deze datum is niet alleen aan weinig jongeren bekend. Ook vele ouderen die bij het noemen van '31 oktober' direct een voorstelling van zaken hebben, zegt '2 november' weinig of niets. Toch is deze datum in het jaar 1561 belangrijk voor het protestantisme in Nederland.

Op 31 oktober 1517 maakte de augustijner monnik Luther, hoogleraar aan de jonge universiteit van Wittenberg, zijn heftig verzet tegen de verkoop van aflaten tot kwietschelding van kerkelijke en goddelijke straffen bekend. Hij deed dat door een publicatie op 'het aanplakbord' van de universiteit, de deur van de slotkapel, in de vorm van 95 stellingen. Zij waren in de geleerdentaal, het Latijn, opgesteld en hij wilde hiermee een gesprek met theologen bereiken. Het liep anders. In het Latijn en ook vertaald in het Duits liepen ze als een vuur door het hele Duitse Rijk heen en de geschriften die Luther daarna in het licht gaf, snelden over de grenzen. Onbedoeld werd dit een signaal dat op talloos vele plaatsen werd opgevangen en een aanleiding werd tot hervorming van de Kerk in landen en steden.

Nu het over zes jaren vijf eeuwen geleden zal zijn dat deze 95 stellingen het begin waren van een beweging die het gelaat van Europa totaal veranderd heeft, worden er allerlei voorbereidingen getroffen om dit uitvoerig te gaan herdenken. Een aantal van deze voorbereidingen is gebundeld in *Refo500*.

De datum die Luther koos was niet willekeurig. Hij wilde dat in de morgen van Allerheiligen (1 november) de door hem opgestelde tekst waarin hij de aflaat bestreed en de schuldbelijdenis in het leven van een gelovige in Bijbelse samenhangen werd geplaatst, bekend zou worden.

44 jaar later, dus in 1561 werd in de nacht van Allerheiligen op Allerzielen (van 1 op 2 november) een pakketje over de muur van het kasteel van Doornik, geworpen, dat 's morgens vroeg gevonden werd. Doornik (Tournai) ligt in het grensgebied van het tegenwoordige België en Frankrijk. Zou die datum willekeurig zijn gekozen?

Het pakje bevatte een klein boek, waarin verdruchte en vervolgte christenen die de kerk van Rome hadden verlaten om bij het Evangelie te leven, hun geloof beleden. Bij het boekje was een brief gevoegd. Samen waren zij gericht aan de koning, Philips II, die in zijn Nederlandse erflanden werd vertegenwoordigd door Margaretha van Parma. Een vreemde manier van communicatie, dat pakje anoniem over de muur? Ja, maar het boekje tijdens een audiëntie persoonlijk aanbieden was levensgevaarlijk. Dat kon dus niet.

In de jaren die volgden kon de schrijver van dit boekje, de *Confession de Foy*, in een onrustig en bedreigd bestaan zijn Meester volgend, in de Evangelieprediking dienen. Totdat de inlichtingendienst de schrijver van de brief en het boekje, Guido de Bres, op het spoor kwam, hem zocht en vond. Hij werd ter dood veroordeeld: Samen met zijn collega Pègregrin de la Grange werd Guido de Brès met nog een drietal belijders 31 mei 1567 vóór het stadhuis in Valenciennes terechtgesteld.

Luther en Guido de Bres waren, evenals de talloos vele andere reformatoren mensen vol geloof en moed. Luther hoewel uit de Kerk van Rome geworpen en door keizer Karel V in de rijksban gedaan, waardoor hij dus vogelvrij was en door ieder die dat wilde strafeloos kon worden gedood, heeft een sterfbed gekregen. Guido de Bres beëindigde zijn leven op het schavot – om het geloof, zoals ontelbaar veel anderen die op allerlei manieren om het geloof ter dood werden gebracht. Het boekje van De Bres, de belijdenis van de gemeenten van de Reformatie in de zuidelijke Nederlanden, is het geschrift geworden (de *Nederlandse Geloofsbelijdenis*) waarin de Nederlandse Kerk van de Hervorming haar geloof belijdt, tot op de dag van vandaag. Althans op papier ...

Guido de Bres was een godvruchtig man. Aan zijn moeder en aan zijn vrouw schreef hij ontroerende afscheidsbrieven. Ik sluit deze korte bijdrage af met een aanbeveling van het boek dat eerder dit jaar onder redactie van dr. Émile M. Braekman en prof. dr. E.A. de Boer onder de titel *Guido de Bres – zijn leven*,

zijn belijden bij uitgeverij Kok in Utrecht is verschenen. En met een uit het Frans vertaalde passage, ontleend aan dit prachtige boek, uit de brief die De Bres vanuit de gevangenis aan zijn vrouw schreef. "Hij vertroost mij onophoudelijk in mijn veelvuldige strijd; Hij is hier gevangen met mij; ik bedoel Jezus Christus, mijn Meester. Ik zie Hem, om zo te spreken, besloten en geboeid in mijn ijzers en banden. Ik zie Hem met de ogen van mijn geest, opgesloten in mijn donkere en duistere gevangenis, gelijk Hij mij door Zijn zeer waarachtige Woord beloofd heeft om al de dagen met mij te zijn tot het einde toe. [...] Hij is hier bij mij met een oneindige menigte van engelen, terwijl Hij mij vertroost en versterkt, en zo'n liefelijke melodie van de woorden van Zijn mond in mijn oren doet weerklinken. [...] Welk een vertroosting! Mijn hart springt op in mijn binnenste, wanneer [Zijn] woorden in mijn oren klinken. [...] Ik heb veel oorzaak tot grote blijdschap wanneer ik zie dat mijn Meester Jezus Christus mij de eer aandoet om mij met Hem aan Zijn tafel te doen aanzitten, terwijl Hij mij doet eten van Zijn zelfde brood en mij doet drinken uit Zijn eigen beker en bokaal. Is dat een geringe zaak, zo'n Heer na te volgen? Hij is het, Die hemel en aarde door Zijn machtswoord uit niets geschapen heeft! [...] En mij, arme aardworm, omringd door zwakheid, het behaagt Hem

om mij Zijn vriend en niet Zijn dienstknecht te noemen. Welk een eer! Voorzeker, ik word opgetrokken tot in de hemel wanneer ik deze dingen overweeg."

Het is goed na meerdere eeuwen zulke woorden te lezen, van een dergelijke levensweg met opoffering van *alles* omwille van de Goddelijke waarheid te weten. Ook en juist in een periode waarin de economische en financiële basis van Europa wankelt en heel veel wat daarin werd opgebouwd niet veel anders dan een fata morgana blijkt te zijn. Vergeten wij het niet: er zijn zaken die nooit hun waarde verliezen, schatten die nimmermeer vergaan.

L.J. Geluk, Rotterdam

Woord van Luther

Als ons hart hieraan wil twijfelen of God ons ook genadig is en ons liefheeft, dan dienen wij te weten, dat God ons niet vijandig gezind is en dat wij daarom niet voor Hem behoeven te vrezen; integendeel: Hij heeft ons lief. Want Hij heeft voor ons Zijn Zoon in de dood gegeven, daarom kunnen wij ons met Zijn genade en hulp zeer zeker troosten. Houdt u aan deze troost: Christus is voor u gestorven, toen u nog een zonder was. Geef hierop goed acht!

Persbericht

Debat "Godsdienstvrijheid aan banden" D.V. 28 november 2011

Naar aanleiding van de verschijning van het boek *Godsdienstvrijheid aan banden. Een essay over het probleem van de godsdienst in het publieke domein* nodigt de auteur, dr. Henk Post, serieuze belangstellenden uit voor de presentatie ervan met een debatbijeenkomst. In 2010 publiceerde dr. Post *Gelijkheid als nieuwe religie*. Dit nieuwe boek kan worden beschouwd als een vervolg daarop. Godsdienst is controversieel in een geseclariseerde maatschappij. Daardoor wordt de vrijheid van godsdienst bedreigd, ingeperkt, of zelfs aangetast. De remedie is het waarderen en waarborgen van de beginselen van onze democratische rechtsstaat. Daarover gaat het nieuwe boek. De inleiders en paneeldeelnemers zijn allen deskundig op dit terrein.

Programma:

14.30 u Ontvangst/registratie met koffie/thee, waarna de opening door dr. Henk Post en onder meer een inleiding door dr. Patrick van Schie en door Marcel ten Hooven. Om 16.30 u een paneldiscussie onder leiding van mr. drs. Geert Jan Spijker, waaraan naast de inleiders deelnemen dr. Jurn de Vries en mr. Arnold Weggeman. Sluiting om 17.30 u.

Locatie:

Zorgboerderij 't Paradijs, Bielderweg 1, 3772 VM Barneveld.

Aanmelding:

Dr. Henk Post, Essenberg 27, 3905 MK Veenendaal. Telefoon (0318) 50 23 74. mail@drhenkpost.nl www.drhenkpost.nl